

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון מ"ה

תשע"א

חומר 359

איזהו מקומן של זבחים – קדשי קדשים גלגולה של תקנה

ברוב סידורי התפילה מופיעה אמירת משנת "איזהו מקומן של זבחים" (זבחים, פרק חמישי) כחלק מאמירת "קרבנות" של תפילת שחרית. המקור לתקנה זו הוא בדברי הגמרא "לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה ושלש בתלמוד" (קידושין ל ע"א, ע"ז יא ע"ב), והסבירו התוס' (שם, ד"ה לא צריכא) שחייב זה הוא יום-יומי. לכן תיקן בסדר רב עמרם גאון¹ לומר בכל יום קודם פסוקי דזמרה מקרא משנה וגמרא² ובסידור מובא פרק משניות זה לאמרו סמוך לפרשת התמיד (במדבר כח, א-א).

בטור (אורח חיים, סימן נ) פסק כן להלכה וכתב:

קבעו לומר משנת איזהו מקומן של זבחים וברייתא דרבי ישמעאל של שלוש עשרה מידות [...] ומשנת איזהו מקומן קבעוה אחר פרשת התמיד משום דכתיב "ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי" (מלאכי א, יא) וכי בכל מקום מוקטר ומוגש, אלא אלו תלמידי חכמים שעוסקין בהלכות עבודה בכל מקום מעלה אני עליהם כאילו מקטירים ומגישים לשמי (מנחות קי ע"א).

מאחר שהוקבע פרק זה לאמרו בכל יום לצאת ידי חובת לימוד משנה בכל יום, כתבו הפוסקים שיש לאמרו בניגון של משניות (של"ה, מסכת תמיד) ושאיין יוצא ידי חובה אלא מי שמבין משנה זו. אבל מי שאינו מבין מה תועיל לו קריאתו?³

מדוע בחרו הקדמונים דווקא משניות אלו ולא אחרות? לשאלה זו ניתנו מספר תשובות:

1. על פי דברי הטור הנזכרים לעיל, הסמיכו משניות אלו לפסוקים העוסקים בקרבן התמיד – מעניין לעניין באותו עניין.

2. הרא"ה תלמיד הרמב"ן נימק זאת בכך שבפרק זה אין מחלוקת והוא משנה ברורה הלכה למשה מסיני, ובכך מקיימים את הנאמר בגמרא: "אין עומדים להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה" (ברכות לא ע"א, וראו עוד כף החיים נ, א). אמנם לטעם זה קשה, שהרי בסיום הפרק שנינו "הפסח אינו נאכל אלא עד חצות" ודבר זה אינו לדברי הכול אלא רק שיטת רבי אלעזר בן עזריה, ואילו לרבי עקיבא, שגם ההלכה נפסקה כמוהו, הפסח נאכל כל הלילה. בשאלה זה נאמרו מספר יישובים. יש שכתבו שאף על פי שאין כולו הלכה, מכל מקום מאחר שרוב הפרק נשנה "בלא מחלוקת כלל הוא ראוי לשנות יותר משאר פרקים" (ריטב"א ע"ז, יא ע"ב), ויש שכתבו שגם ר"ע יודה שלכתחילה הפסח אינו נאכל אלא עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העברה (פרי מגדים נ, ב).

1. על פי האמור במדרש תנחומא (פרשת צו, יד), וכן אמר ר' שמואל בר אבא אמר הקב"ה לישראל אף על פי שביית המקדש עתיד ליחרב והקרבנות בטלין לא תשכחו עצמכם לסדר הקרבנות אלא הזהירו לקרות בהן, לשנות בהן, ואם תעסקו בהן אני מעלה עליכם כאלו בקרבנות אתם עוסקים.

2. המהרי"ץ⁴ בסידורו "עץ חיים" כתב הסבר לכך בשם אביו, שבפרק זה יש "דשי"מ" תיבות ועם הקריאה (עם הכולל) עולה "משה", כי משה יסדם.

3. ויש שכתבו טעמים בדרך הסוד: "אגיד לך ענין בזו המשנה שהיא תיקון לחטא אדם הראשון וחוה באכילת עץ הדעת טוב ורע. אשם גזילות – שגזל ואכל, והוא אמרם ז"ל 'מכל עץ הגן אכל תאכלי ולא מן הגזל; אשם מעילות – שמעל בדברי השם; אשם שפחה חרופה – היא חוה שגרמה חרפה ומות לכל הבריות; [...] אשם נזיר – שהיה רוצה הקב"ה לעשות אדם וחוה כנזירים קדושים לאלוהים כמ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה; אשם מצורע – זה הנחש שהחטיאן [...] אשם תלוי – שחטא זה היה תלוי ועומד להתקן עד שיבא הגואל ואז לא יהיה תלוי" (הגהות ענף חיים, סידור מהרי"ץ, עמ' רמ).

אמנם בפועל פרק זה לא נאמר מיד בסמוך לפסוקי קרבן התמיד, אלא לאחר אמירת פסוקי הקטורת, לפי שרצו לסמוך עניין הקטורת לקרבן התמיד שנעשה לפניו. לכן מקומו של פרק "איזהו מקומן" נדחה לאחר הקטורת. ויהי רצון שנזכה שתלמוד יביא לידי מעשה.

הרב יוחנן קאפח

ר"מ בישיבת אורות יעקב ומרצה לתנ"ך
קמפוס רחובות

⁴ הרב יחיאל צאלח הרב הראשי של תימן וראב"ד של העיר צנעא במאה הי"ח.
⁵ אמנם בנוסח שלפנינו יש 346 תיבות, ואם לא נמנה את תיבת היחס "של" תיבה בפני עצמה, אלא כצורתה המקורית בהצמדתה לתיבה שלאחריה (שלזבחים, שליום, שלמזבח, שלמזבח, ושלמועדות), סך התיבות יעלה ל-341. גם בנוסח המובא במחזור ויטרי יש בפרק זה 343 תיבות. אולם בנוסח המשנה של הרמב"ם (מהדורת מוסד הרב קוק) יש מספר הבדלים: במשנה א במקום "איזהו" נכתב "אי זה הוא" בשלוש תיבות, ובמשנה ז נכתב "אלא שהמורם מחן נאכל לכהנים" במקום "אלא שהמורם נאכל לכהנים". לנוסח זה אכן יש 344 תיבות בפרק זה.

¹ סידור התפילה שכתב רב עמרם גאון (המאה הטי'), ראש ישיבת סורא שבבל, לבני ספרד.

² נראה שמנהג זה אינו חובה וכמו שכתב שם התוספות בשם ר"ת שאנו יוצאים ידי חובת "שילוש" בלימוד התלמוד הבבלי, הבלול במקרא במשנה ובתלמוד.

³ כך כתב רבינו בחיי בפירושו (ויקרא ז, לו) "כי אין לומר שתהיה הכונה שיהיה ויגרוס לשון הפרשה בפסוקיה הערומים בלבד מבלי שיתבונן בפירושים". וכן פסק בעל ספר "מגן אברהם" (נ, ב).

מהמדרש למעשה

מגמת לימוד התורה בהר סיני היא יצירתו ובנייתו של מטען רוחני שישמש להקמה מעשית בארץ ישראל.

אולם עם ישראל טרם הפנים את בקשת ה' ולא פנה מתפיסתו המוטעית. לכן, כאשר נפגשו שוב עם ישראל עם ארץ ישראל התוצאה הייתה חטא המרגלים.

רק בעקבות העונש הגדול שעם ישראל קיבל הוא הבין את טעותו והפנים את בקשת ה'. ואכן, מיד בפסוקים לאחר חטא המרגלים כתוב: "ונפן ונסע": בני ישראל פונים ונוסעים, פונים מדעתם ותפיסתם המשובשת ונוסעים לכוון ארץ ישראל.

בהקבלה לחיינו כיום, ברור ששיבה תחת ענני הכבוד נעימה יותר מלחימה עם טנקים ושאיפה של ענני אבק וכן למות באוהלה של תורה "נוח" יותר מאשר למות בשדה הקרב ח"ו. אולם, המטרה היא לא רק ללמוד תורה אלא גם לקיים את התורה. אמנם הכרחי שישאר גרעין שילמד כל הזמן תורה, אבל עם ישראל בתור עם צריך גם לפנות ולנסוע בחיי המעשה על ידי קידוש שם שמים.

מגמתה של לימוד התורה בהר סיני היא לקחת את המטען הרוחני ולהקים אתו ממלכת כוהנים ומדינה קדושה.

יחד עם זאת, גם כשעם ישראל עזב את ההר, לקח אתו תמיד את לוחות הברית, שסימנו הר סיני קטן בקרב המחנה.

אל לנו לטעות ולחשוב חלילה שכאשר אדם מגיע לשלב שהוא למד ובנה קומה תורנית יציבה בשיבה ומחליט שעליו לצאת מבית המדרש, הוא מתנתק מלימוד התורה. נוסף על כך, שלא יגיע ח"ו למצב שזרם החיים יגרום לו לשקוע בחומירות, שזו הייתה הפורענות השנייה שעליה כתב רש"י בפרשת בהעלותך, שם העם הגיע לגשמיות יתרה.

לסיכום, אל לנו רק ללמוד תורה ולשכוח את קיומה, אך גם אל לנו לשקוע בגשמיות ולשכוח את התורה. אלא נשלב בין התורה לקיומה בארציות ועל ידי זה נגיע לבניית ממלכת כוהנים ועם קדוש בארץ ישראל.

אורן יהודה

אברך בכולל אורות יעקב, רחובות

פרשתנו מציינת את בקשת הקב"ה מעם ישראל בעניין ההליכה מהר סיני: "רב לכם שבת בהר הזה [...] פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי [...] באו ורשו את הארץ".

הקב"ה פונה לבני ישראל הנמצאים עדיין בהר סיני ואומר: "רב לכם" – אתם יושבים פה זמן רב, "פנו וסעו" – צאו מחורב לארץ ישראל.

בתגובה לבקשת הקב"ה התורה מספרת שעם ישראל רק נוסע מהר סיני. "ונסע מחורב", אך לא פונה.

כזכור, ספר דברים נקרא גם בשם "משנה תורה". לכן, על מנת לבאר את העניין, נעיין בספר במדבר בפרשת בהעלותך. שם מתארת התורה בפעם הראשונה את הליכת עם ישראל מהר סיני. ומיד לאחר תיאור זה היא מציינת: "ויהי בנסוע הארון" ומציירת אות "נ" הפוכה בתחילת הפסוקים ובסופם. רש"י מסביר שמטרתן של אותיות ה-"נ" ההפוכות היא ליצור מעין "מאמר מוסגר" כדי "להפסיק בין הפורענויות לפורענויות".

מבט בפסוקים מגלה לנו שהפורענויות המופיעות לאחר מאמר זה הן חטא המתאוננים וחטא המתאווים, אך קריאת הפסוקים הקודמים למאמר המספרים על נסיעת ישראל מהר סיני "ויסעו מהר ה'", לא מגלה לנו מה הן הפורענויות הראשונות שאותן בא המאמר להפסיק.

הכלי יקר מסביר שהפורענות הראשונה היא "שהאנשים שנאו את הארץ ונתישבו בהר זה ישיבה של קבע ולא פנו פניהם אל הארץ". לכן הקב"ה מבקש מעם ישראל בפרשתנו "פנו וסעו", שכשתלכו מן הר חורב מקום שלמדתם עליו תורה תפנו פניהם אל הארץ מקום שמירת התורה כי לא המדרש עיקר אלא המעשה". כלומר, עם ישראל העדיף להישאר בהר סיני, מקום ה"מדרש" של לימוד התורה, ולא רצה לפנות וללכת אל ארץ ישראל, מקום ה"מעשה" של קיום המצוות.

קריאתו של הקב"ה לעם ישראל "פנו וסעו" משמעותה פנו מהתפיסה המוטעית השמה דגש על לימוד התורה בלבד וסעו לכוון ארץ ישראל – "מקום מיוחד לקיום המצוות".

הנני שלחני

נתן אלבז

תרצ"ג-תשי"ד (1932-1954)

בועז פולצ'ק

בבוקר ח' באדר א תשי"ד, בבסיס הדרכה של צה"ל, נערכו חיילי יחידת חיל-רגלים לביקורו של קצין בריטי בכיר. מארחיו תכננו להביאו למחנה צה"ל אשר בו נקלטים רבים מן העולים החדשים מצפון אפריקה ולהציג בפניו את הישגיהם הצבאיים של הצעירים ממרוקו, אלג'יר, תוניס ולוב, שהגיעו לארץ ללא קרובים ומצאו בצה"ל את ביתם. אחד החיילים היה נתן אלבז בן ה-21. נתן אלבז היה בן למשפחה מרובת ילדים ממרוקו. הוא היה תלמיד נלהב של השפה העברית וחלם אף על עלייה לישראל. ההתלהבות גברה לאחר הקמת המדינה. נתן אלבז, אז בן שבע עשרה, היה בין המתנדבים לשורות התארגנות "הגנה" יהודית במקומות שונים במרוקו. שנה אחרי כן, למרות התנגדות הוריו, יצא בדרכו לישראל. על קשיי הקליטה בארץ יעידו דברים שכתב לאמו חודשים אחדים לאחר עלייתו:

אימא יקרה, אשתדל להסביר לך דבר ואולי תביני לרוחי ושמא אהיה ראוי לסליחה על הסבל שגרמתי לכולם ובמיוחד לך. בהתחלה רציתי להיות מה שאינני. רציתי פשוט להיות אשכנזי. ולמרות זאת אני הנני בארץ רק 'מרוקני' בדיוק כמו שהייתי במרוקו 'יהודי'. 'מרוקני' פה פירושו סכין, גנב, עולם תחתון, בטלן. בימים הראשונים הייתי אומלל, אולם ידעתי להתגבר. איך? אני פשוט חייכתי וזה הכול...

בצה"ל מצא בית וחברים. באותו בוקר התנדב נתן יחד עם חבר אחר לפרק מנגנונים מרימוני-יד. לפתע נשמעה נקישת. ניצרת אחד הרימונים שהיה בידיו של נתן אלבז השתחררה. הוא יצא מהאוהל כשהרימון בידו וצעק לחבריו שישתתרו. משהבין שאינו יכול להשליך את הרימון מבלי לפגוע בחבריו, אימץ את הרימון אל חזהו והתרחק מהם בריצה. בכך הציל את חיי חבריו. כאשר התפזר העשן גילו חבריו שנתן אלבז נהרג.

יגאל אלון ז"ל, אז שר העבודה, שהתפעל ממעשה הגבורה של נתן אלבז, כתב בדברי ההספד: "החייל הצעיר, נתן אלבז, לא רק הקריב את חייו למען הצלת חבריו. הוא גם הוכיח במותו: 'היזהרו בבני גלות מרוקו, שמהם תצא תורה'". נתן אלתרמן כתב עליו: "...רצת חיש, בלי עמוד, כאילו

אחוז הטרופ כי עז.

רצת חיש ופנים האפילו

כפני איש הפורץ לבז בז.

כה מהרת לרוץ שאפילו

הצטדק לא הספקת, אלבז...

מאוחר יותר כתב גם עמוס אטינגר שיר על גבורתו שהושר על ידי ג'ו עמאר.

לעיון נוסף:

- מיכאל בר זוהר (עורך), 100 אנשי מופת וגבורה, תל אביב, משרד הביטחון, תשס"ז.
- יעקב ארז ואחרים (עורכים), צה"ל בחילו: אנציקלופדיה לצבא ולביטחון, תל אביב, רביבים, 1982, כרך יא: "חיל הרגלים גולני בבעת".